

- Oya Morva, *Chicago Okulu: Pragmatik Sosyal Teoride İletişimin Keşfi*, İstanbul: Doruk Yayımcılık, 2013, 176 s. Değerlendiren: Metin Demir*

Sosyal bilim teorilerine gösterilen rağbet, günün modasına göre sürekli değişir. Gün gelir Bergson furyası sarar tüm ilgilileri, ardından unutulur gider bu alaka. Elli yıl sonra Deleuze çıkar sahneye ve unutulmak üzere olan üstada itibarını iade eder. Birçok kıymete haiz teori ve yaklaşımlarda kaybolup gider ya da sadece giriş kitaplarında veya antolojilerde çıkar karşımıza. Chicago okulunun da kaderi ülkemizde böyle olmuştur. Genelde İngilizceden tercüme edilen sosyolojiye giriş ya da sosyoloji tarihi nevinden kitaplarda sadece bir bölüm olarak karşımıza çıkan bu liberal sosyal teori, Türkiye’de hiç dikkat çekmemiştir. Pragmatizm ile eskiden beri incecik bir hatla bile olsa ilgili olan Türk düşünce hayatı, Chicago okulunu hiç nazar-ı itibara almamıştır. Bu önemli eksiklikten yola çıkan İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi İletişim Sosyolojisi Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi Dr. Oya Morva, pragmatik sosyal teori bağlamında Chicago okulunu ele almış, bu ekole dair kısa ve özlü bir giriş metni yazmıştır.

Morva’nın Chicago okulunu gündeme getirme amacını açıklarken kullandığı argümanlardan birisi, Türkiye’de özellikle iletişim alanında eleştirel teorinin tek teori gibi mitleştirilerek sunulmasına karşı, sosyalizm ve bireycilik dışında alternatif bir eleştirel bakışı ve çoğulcu toplum ideali olan Chicago okuluna dikkat çekme çabasıdır. Doktora tezi olarak kitaplaştırılan akademi alanındaki alternatif arayışlara yönelik böylesi bir girişim daha baştan takdiri hak etmektedir. Ayrıca pragmatizme yönelik ilginin Bernstein, Rorty gibi ünlü filozoflarla yeniden canlandığı bir dönemde, pragmatik sosyal teori olarak Chicago okulunu ele almak da ayrıca bir gerekliliktir. Böylece bu kitapla sosyoloji alanındaki önemli bir eksikliği gidermek için de ilk adım atılmıştır.

Morva, kendi mütevazı çalışmasında Chicago okulunun oluşumu ve ilk gelişimini ana vatanında izliyor, onu Amerikan düşünce geleneğinin içerisine, yani pragmatik felsefe içerisine yerleştirerek, bu geleneğin sosyoloji içerisinde giderek nasıl Chicago okulu olarak bilinen sosyoloji okuluna dönüştüğünü takip ediyor. Her ne kadar Chicago ekolü kent sosyolojisi, ekoloji, sosyal organizasyon, alt kültür çalışmaları gibi bir dizi farklı konuda etkili olmuş olsa da, Morva özel olarak bu okulun iletişim alanında yaptığı katkılara odaklanıyor. Çok erken bir tarihte iletişim olgusunu sosyolojik düşünceye sokan ve iletişimi basitçe bir araç olarak değil toplumsal hayatın özsel niteliği olarak gören Chicago okulu ve sık sık bu okulla özdeşleştirilen sembolik etkileşimciliğin iletişim sosyolojisine yaptığı katkı detaylı olarak inceleniyor eserde. Okul Albion Small, William Thomas, George Vincent, Ernest W. Burgess, Robert E. Park, Charles Zeublin, William Ogburn gibi önemli sosyologların olduğu bir geleneğe dönüşmüş ve deva-

* Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Şehir Üniversitesi, Kültürel Çalışmalar Bölümü.

mında Herbert Blumer, Louis Wirth Everett, Howard Becker, Anselm Strauss, Gary Fine, Erving Goffman gibi sosyologların yetişmesine ortam hazırlamıştır. Özellikle yeni gelişmekte olan ve önemli sosyal bir değişim gerçekleşen Chicago şehrini bir laboratuvar olarak kullanan bu sosyologlar, gangsterler, aylaklar, işçileri gibi farklı grupların etkileşimlerinde anlam örüntülerine odaklanmışlar ve nesnelere ve ilişkilerine atfettikleri anlamları ortaya çıkarmaya çalışmışlardır.

Bunların yanında Chicago okulunun çalışmalarının çeşitliliğinden dolayı teorik bir bütün oluşturmadığı, sistemli bir teorisi olmadığı, basit bir liberal Amerikan düşüncesi olduğu gibi yanlış anlaşılmalara da dikkat çekiyor çalışmasında Morva. Chicago okulu hâlâ etkisini sürdüren bir okul olmasına rağmen, Morva'nın çalışması Chicago Sosyoloji Bölümünün kurulduğu 1892 ile okulun etkisinin yitirmeye başladığı 1930'lu yıllarla kendisini sınırlamaktadır.

Morva, eserine öncelikle okulun kökenleri olarak konumlandığı Amerikan pragmatizminin panoramik bir görünümünü vermekle başlar. Pragmatizmin faydacılıkla karıştırılmaması gerektiğini, onun maddi dünya ile metafizik dünya arasında bir köprü kurma amacıyla olan epistemolojik bir girişim olduğunun altını çizer. Bu minvalde pragmatizmin kurucu babası C. S. Pierce kendi felsefesini bir anlam teorisi olarak konumlandırmıştır. Semiyolojinin de babası sayılan Pierce, semboller ve göstergeler üzerine yoğunlaşarak, metafizik karmaşıklıktan uzaklaşmayı ve anlamın yapısı üzerine düşünmek suretiyle düşünceleri anlaşılır hâle getirmeyi hedeflemektedir. Pierce açısından bir diğer önemli nokta ise düşüncelerin kalkış noktasının Kartezyen şüphe değil, tam aksine inanç olmasıdır. İnançın kaynağında alışkanlıklar, alışkanlıkların kaynağında da çevreyle kurulan düzenli ilişkiler yatmaktadır. Böylece Pierce'te düşüncenin asli işlevi inançları ve alışkanlıkları değiştirmek, yani çevreyle olan etkileşimimizi değiştirmektir. Burada düşünce doğrudan eyleme bağlanır, kendi içerisinde kapalı bir fasit daire olmaktan çıkarılıp, hayatın, eylemin ve sembollerin arasına girer.

Pragmatizmin diğer ünlü aktörü olan William James, Pierce'in kavramsal analizler üzerinde devam eden anlam teorisinden ziyade gündelik hayata vurgu yapar. Bireysel eylemler üzerine odaklanan James'e göre, her türlü metafizik, apriori akıl yürütme anlamsızdır, aslolan düşünen ve eyleyen bireyin kurduğu gerçekliktir. James'in bireyde bıraktığı pragmatizm anlayışını John Dewey toplumsal yönüyle ele alır ve onu instrumentalizm şekline çevirir. Gerçekliği oluşturan şey onun toplum için araçsal faydasıdır. Dewey kavram ve teorilerin kendi başına değerli olmadıklarını, mutlak, kendi içinde kapalı bir sistemin olmadığını, her düşüncenin gerçekliği açıklamada araçsal öneminin olduğunu vurgular. Ayrıca basit bir faydacılıktan uzak tutar ve aracın amaçla sıkı ilişkisine vurgu yapar. Böyle bir gerçeklik anlayışıyla pragmatik felsefe, toplum sorunlarıyla ilgili gündelik hayata dönük bir düşünce ekolü hâline gelmiştir. Chicago Sosyoloji Bölümünün oluşmasında Dewey'in önemli katkıları olmuş ve Mead'i buraya Dewey davet etmiştir.

Herbert Mead'in sosyal psikolojisi, okulun birey algısının gelişiminde önemli bir yere sahiptir. Sembolik etkileşimci okulun alamet-i farikalarından birisi onun birey anlayı-

şıdır. Aydınlanmanın bireyi gibi soyut, yalıtık, atomize birimler hâlinde olan, hak ve sorumluluk üzerinden temellendirilmiş bireyi yerine toplum içinde birey anlayışı getirir ve bu anlayış büyük oranda Mead'ın sosyal psikolojisine borçludur. Kendiliği, ben (I) ve kendi (me) olarak ayıran Mead, benliğin gelişiminde toplumsal etkileşime başat rol verir. Kimsenin verili bir benliği yoktur, benlik ancak toplumdaki diğer bireylerle (genelleştirilmiş öteki ile) iletişim hâlinde interaktif kurulan bir süreçtir. Süreç içerisinde toplum ve birey daima etkileşim içerisinde bulunur ve ortaya sosyal eylem çıkar. Mead'ın halefi Herbert Blumer bu süreci şöyle özetlemektedir: kendilik-eylem-sosyal etkileşim-nesnel-sosyal eylem. Burada bireyin ve toplumun oluşumunda iletişim asli rolü açıkça görünmektedir.

Morva, iletişimin Chicago pragmatistlerinin çalışmalarının merkezinde olduğuna sürekli dikkat çekiyor. Daha okulun ilk çalışmalarından biri olan Albion Small ve George Vincent'in *An Introduction to the Study of Society* adlı kitaplarında iletişim bahsine özel bir başlık açmalarının ve iletişimi "sosyal sinir sistemi" olarak tanımlamalarının buna delalet ettiğini belirtiyor. Bununla başlayan iletişime özel ilgi Robert Ezra Park ile zirvesine ulaşacak ve okulun ikinci döneminde Chicago İletişim Komitesi ile devam edecektir. Bu çalışmalar iletişimi bir kontrol mekanizması olarak anlamak yerine, sosyal yaşamın var olma koşulu ve ideal sosyal düzenin sürdürülebilir alanı olarak görürler. İletişimi basitçe "aktarım" olarak görmek yerine onu bir "ritüel" olarak düşünürler.

1910'lu yılında okulun önemli temsilcilerinden Edward Alsworth Ross da kitle iletişim araçları ile sermaye arasındaki ilişkiye dikkat çekmiş, haber manipülasyonlarına dair eserler yazmış, demokrasinin ve sağlıklı toplumun gelişiminde iletişimin önemine vurgu yapmıştır. Fenton, Yarros, Park gibi okulun önemli figürleri de bu tartışmaların içerisinde yer almış, gazetecilik ve etik tartışmalarını yürütmüşlerdir. Özellikle Robert Ezra Park'ın gazetecilik ve basın üzerine dersleri ve kurumsal basına eleştirileri gelişen Amerikan kapitalizmine yönelik bir eleştiri şeklinden biçimlenmekte, gazeteyi özgürleşme mekânı olarak değil, istenilenlerin yansıtıldığı bir mekân olarak dönüştüğüne vurgu yaparak eleştirmektedir. Ayrıca Charles Horton Cooley'in 1894 yılında yayınladığı *Ulaşım Teorisi* adlı eseri de önemli çalışmalar arasında yer almaktadır. Bunların çalışmaların dışında Chicago okulundan Dewey, Mead ve Park'ın birlikte çıkarmayı planladıkları ve gazeteciliğe bilimsel metotları uygulamayı planlayan, gerçek sorunlardan bahseden ve entelektüel sorunları halkın anlayacağı şekilde tercüme etmeyi amaçlayan, böylece halk ile entelektüel hayatı birleştirme girişimi olarak tasarlanan *Thought News Project* adlı bir gazete yayımlama projesinin hiç hayata geçmeden kaybolmasından da bahseder. Robert Ezra Park'ın düşüncelerinden ve Chicago İletişim Komitesi oluşumundan da bahsederek eserini sonlandırır yazar. Kitabın ekler kısmında ise Chicago Üniversitesi sosyoloji bölümünde yapılmış master ve doktora tezlerinin listesi yer almaktadır.

Morva'nın kitabı hem sosyoloji için hem de iletişim sosyolojisi için bir ilk giriş çalışması olması bağlamında değerli bir çalışma fakat bir dizi eksikliği de barındırıyor. Öncelikle

sosyoloji açısından Chicago okulu kesinlikle bağlamına oturtulmadan ele alınıyor. Sadece Amerikan pragmatizminin sosyolojiye yansımış hâli gibi değerlendiriliyor. Bu ekolün mensuplarının kavgası öncelikle sosyolojiyi doğa bilimleri gibi yasa-benzeri kurallılıklar bulmaya çalışan ve matematik kullanmayı bir erdem olarak gören sosyolojik yaklaşımların karşısında, toplumda yasa-benzeri kurallılıklar değil, nedensel olmayan kurala bağlı düzenliliklerin oluşturduğunu ve bu düzenliliklerin de eyleyen kişilerin anlamlandırma süreçlerinde yakalanabileceğini iddia eden metodolojik bir karşı çıkıştır. Ayrıca yine bu dönemde hâkim olan nesnelci yaklaşımlara karşı öznelci bir sosyolojinin imkânını aramışlardır. Bu insanlar sosyolojinin nesnesinin Durkheimci sosyal olgular yerine, Weberci anlamacı yorumlayıcı hatta giderek olguya içkin anlamın olmadığını, anlamın ancak bir yorumlama sürecinde ve toplumsal eylemde ortaya çıktığını savunan toplumsal eylemde görürler. Toplumsal eylemi takip etmek sembolik etkileşimleri takip etmektir.

Sembolik etkileşimcilik genel sosyoloji arenasında böyle dertlere ve konulara sahipken, bu okul sadece pragmatizm geçmişi ile değil aynı zamanda Amerikan sosyolojisinin en önemli figürü olan Talcott Parsons ile birlikte okunmadığı zaman eksik anlaşılmış olur. Çünkü bu teorilerin özellikle karşı çıktığı şey Parsons ve Luhmann'ların sistem anlayışları, gündelik yaşamdan kalkmayan, temellendirilmemiş, soyut ve apriori anlayışına sahip bu nedenle toplumdan ve yaşamdan kopuk gördükleri büyük kuramlara ve sistemlere karşı sistematik bir itirazdır. Bu nedenle özellikle yapı kelimesini hiç ağızlarına almazlar. Onlar için sosyolojinin nesnesi toplumsal eylem, eylemin esası etkileşim, etkileşimin özü de sembolik olmasıdır. Sosyal teori alanındaki tüm bu kavgaları atlayıp, liberal Amerikan geleneğinin kendi kendine ürettiği bir düşünce olduğunu iddia etmek kolay görünmemektedir.

Morva yine eserinde Chicago okulunun liberalizme liberal bir eleştiri olarak geliştiğini iddia eder; fakat kitabın içerisinde bu iddiayı temellendirecek yeterince argüman bulamamaktayız. Morva'nın çizdiği resimde Chicago okulu daha çok sorun çözme odaklı bir sosyal teori gibi görünür ve iletişimle ilgilenmelerinin nihai hedefinde de daha sağlıklı iletişimle demokrasinin ve birlikte yaşamının daha sağlam mümkün olacağı gibi bir görünüm vardır ki bu, hiç de liberalizmin eleştirisine benzememektedir.

Yine iletişim teorileri içinde de Chicago okulunun yeri kitapta belirtilmemekte, kendi kendilerine iletişimin önemi keşfedilmiş gibi görünmektedir. Diğer iletişim teorileri içerisinde nasıl ortaya çıktığına hiç değinilmemektedir.

Kısacası, Chicago ekolünün öne çıkardığı etkileşim kavramını refleksif bir şekilde Chicago okulu ve sembolik etkileşimciliğe de uygulamalı, böylece onların hangi pozisyonlar ve teorilerle etkileşim içinde kendi pratiklerini anlamlandırdığı ortaya konulmalıdır. Kısa bir giriş kitabı olarak hazırlanmış bu kitap, bir ilk adım olarak değerli olmasına rağmen daha geniş bir perspektif ile ele alınmaya ve geliştirilmeye muhtaçtır.